

تبیین جامعه‌شناختی قانون‌گریزی در بین شهروندان ایرانی (فراتحلیل پژوهش‌های موجود)

طاها عشایری* و فاطمه نامیان**

نوع مقاله: علمی پژوهشی	تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۹/۳	تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۲/۱۸	شماره صفحه: ۳۸۵-۳۵۹
------------------------	------------------------	------------------------	---------------------

قانون وظیفه کنترل و نظارت برکنش شهروندان در تعامل اجتماعی را برعهده دارد و دارای دو پایه مهم سنت و هنجار است. قانون‌ها متناسب با نظام جغرافیایی و خرده‌فرهنگ‌های اجتماع فرق می‌کنند. گریز از قانون و تخطی از هنجارهای قانونی در اکثر فرهنگ‌ها وجود داشته و تنها تفاوت آنها در کم‌وکیف عبور از قانون است. پژوهش فعلی قصد دارد به این پرسش پاسخ دهد که علل مهم گریز از قانون در بین شهروندان ایرانی کدام بوده و چرا تمایل به عبور از قانون در بین شهروندان وجود دارد؟

سازوکار اجرای پژوهش فراتحلیل است. هدف این روش؛ انسجام‌بخشی، مرور نظام‌مند و یک‌دست‌سازی مطالعات انجام شده در یک حوزه معین پژوهشی است. جامعه آماری مقاله حاضر هجده پژوهش است که دوازده سند نمونه پژوهشی با هدف ترکیب و شناسایی میزان تأثیر آن انتخاب شدند.

یافته‌های تحلیلی پژوهش حاکی از این است که قانون‌گریزی به‌عنوان متغیر وابسته، تأثیرپذیر از متغیرهای فردگرایی (۳۸۸)، سرمایه‌ای (۴۰۷)، سیاسی (۳۱۰)، فرهنگی (۰/۳۹۸)، قانونی (۰/۳۴۶)، کنترلی (۰/۳۲۲)، آنومی بی‌هنجاری (۰/۵۲۶) و جمعیتی (۰/۲۶۸) بوده است و در مجموع متغیرهای فوق توانسته‌اند $Effect\ Size = 0/233$ ، $Z = 7/166$ و $sig = 0/000$ از قانون‌گریزی را تبیین کنند.

تخطی از قانون یک مسئله مهم اجتماعی در جامعه محسوب می‌شود و برحسب نتایج پژوهش، به‌شدت از عوامل سرمایه‌ای (اجتماعی، فرهنگی و سیاسی) و وضعیت کنترل اجتماعی تأثیر می‌پذیرد. به این معنا با افزایش میزان عوامل سرمایه‌ای و تقویت نظام کنترلی (رسمی و غیررسمی) می‌توان میزان قانون‌گرایی در سطح کلان، میانه و خرد را افزایش داد.

کلیدواژه‌ها: قانون؛ سرمایه اجتماعی؛ نظام کنترلی؛ آنومی اجتماعی؛ سرمایه سیاسی

* دکتری علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه کاشان؛

Email: t.ashayeri@gmail.com

** کارشناس ارشد علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)؛

Email: namianfatemeh@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

قانون به‌عنوان یک قاعده رسمی، توسط نمایندگان رسمی و مشروع مردم وضع می‌شود که دارای ضمانت اجرایی است (فکور، ۱۳۷۸: ۹۴). قانون‌گریزی به تخطی از قانون و هنجارهای قانونی حاکم بر اجتماع اطلاق می‌شود (علمی، ۱۳۸۵: ۱۲). قانون در اصطلاح جامعه‌شناسی، برای بررسی تعامل افراد با جامعه و مبارزه با بزهکاری اجتماعی به‌کار می‌رود و لازمه تداوم نظم اجتماعی، سرمایه اجتماعی و نهادینه شدن الگوی حکمرانی مطلوب است. هدف اصلی حکمرانی، بهبود رفاه اجتماعی و کاهش تضاد و تنش اجتماعی بین جامعه مدنی و دولت است که این امر با توسل به قانون‌گرایی یعنی شفافیت، اعتماد سیاسی، پاسخگویی، مشارکت مدنی و تعهد اخلاقی نسبت به قانون جامعه امکان‌پذیر می‌شود (Zaleski, 2008). وبر، در سال ۱۹۹۰، قانون را دستاورد قدرت توسط حاکمان برای اعمال نظارت بر شهروندان می‌داند. دیگر جامعه‌شناسان مانند امیل دورکیم در کتاب تقسیم‌کار اجتماعی به دو جامعه مکانیکی و ارگانیکی اشاره و مطرح می‌کند که قانون برای تنبیه خاطی و بزهکاران به‌کار می‌رود. در جوامع سنتی؛ وجدان جمعی، مدافع نظم بوده و دوره ارگانیکی، قوانین حقوقی با تأکید بر شخصیت و آزادی فردی به دنبال کنترل جامعه است. در دوره مدرنیته دورکیمی، اخلاق حرفه‌ای در جامعه آفریده می‌شود که وظیفه عمده آن، آموزش هنجار و قوانین برای افراد و اصلاح مجرم‌ها و بازگرداندن آنها به سامان نظم اجتماعی است. دورکیم عبور از سنخ جامعه سنتی به جامعه مدرن را نوعی گذر از یک قانون قهری به قانون اجتماع‌محور، پیشگیرانه، جامعه‌پذیر و اصلاحی می‌داند (Gad, 2003: 141). نظم اجتماعی موضوع محوری جامعه‌شناسی است. مشکل نظم اجتماعی وقتی ایجاد می‌شود که موجود انسانی هم در حالت فردی و هم اجتماعی، خواسته‌ای متعارض با جمع داشته باشد. اگر برمبنای اهداف فردی تصمیم بگیرد به دلیل منافع شخصی خود، نظم اجتماعی را نقض می‌کند و اگر افراد به گروه‌های دیگر پیوند اجتماعی داشته باشد دیگر به دنبال نفع شخصی نیست، بلکه نظم شهروندی و قوانین جامعه را رعایت می‌کند (Banfield, 1958: 4). برای حفظ نظم اجتماعی افراد و گروه‌ها بایستی برای دستیابی به اهداف اجتماعی

و حفظ آن به‌طور هماهنگ با هم عمل کنند (Olson, 1965: 31). نظم اجتماعی به شرایطی اشاره دارد که جوامع از طریق آن ثبات‌شان را حفظ کرده و قادر می‌شوند که با محیط و فعالیت فرهنگی سازگاری داشته باشند. مردم نیز باید فعالیت‌های خود را برای دستیابی به اهداف عمومی با جامعه هماهنگ و سازگار کنند تا در یک زندگی اجتماعی با همدیگر به‌طور مؤثر تعامل اجتماعی داشته باشند (Hechter and Horne, 2001: 13). در نظریه تضادگرایی مثل کارل مارکس، نظم اجتماعی برای حفظ منافع و خواسته‌های طبقه مسلط به‌کار می‌رود. در نظریه کارکردی دورکیم، نظم اجتماعی به دنبال ایجاد ثبات در جامعه از طریق تقویت وجدان جمعی است (Crossman, 2013: 45). در انسجام مکانیکی، به دلیل شدت نظارت وجدان جمعی، عبور از قانون با مجازات و تنبیه همراه است. وجود نظام سلسله‌مراتبی، تصلب هنجارها و سیطره هیجان‌های عمومی در صورت خدشه به نظم و بی‌احترامی به قانون، با واکنش عمومی مواجهه شده و مجازات می‌شود. به دلیل اینکه مردم به شدت درگیر نظام اخلاقی هستند، قانون سرکوبگر این نوع واکنش را وضع می‌کند و چنین قانونی نیز به نوبه خود بازتابش مادی وجود یک وجدان جمعی قوی است و جامعه به‌واسطه انسجام مکانیکی یکپارچه می‌ماند (ریتزر، ۱۳۹۱: ۴۸). رابرت مرتن، قانون‌گزینی را به تضاد بین اهداف اجتماعی و ساختار فرهنگی جامعه و فشارهای اجتماعی ناشی از آن نسبت می‌دهد. در هر جامعه‌ای، اهداف موفقیت که به لحاظ فرهنگی تعریف شده هستند و ابزارهای مشروع گوناگونی که دستیابی به این اهداف را ممکن می‌کنند، وجود دارند. وقتی راه‌های مشروع دستیابی به این اهداف برای کسانی محدود باشد، این محدودیت، فشاری ساختی میان وسایل و اهداف را به‌وجود می‌آورد و با توجه به پذیرش یا عدم پذیرش ارزشیابی (که آنها برای هدف یا ابزارهای رسیدن به آن قائل‌اند)، عکس‌العمل‌هایی از خود بروز می‌دهند (ترنر، ۱۳۹۰: ۳۵۲). میشل فوکو به امر خودکنترلی اشاره دارد. خودکنترلی همان مراقبت درونی است که براساس آن، وظایف محول انجام و رفتارهای ناهنجار و غیرقانونی ترک می‌شود و بی‌آنکه نظارت یا کنترل خارجی در بین باشد، فرد تلاش خود را صرف انجام کاری می‌کند که به عهده‌اش گذاشته شده و مرتکب کنش نادرستی از قبیل کم‌کاری، قانون‌گزینی، تخلف، فردگرایی و نابهنجاری‌ها

نمی‌شود (پیروز، ۱۳۸۴: ۳۱۷ به نقل از فکور، ۱۳۷۸: ۱۶). دورکیم، ریشه قانون‌گریزی را در ضعف وجدان جمعی و نبود گروه حرفه‌ای می‌داند که به بی‌هنجاری و آنومی ناشی از گذار از سنت به مدرنیته برمی‌گردد. در جامعه، وقتی بی‌هنجاری یا قانون‌گریزی رخ می‌دهد که بین ساختار اجتماعی و فرهنگ، بین توانایی‌ها از نظر ساختاری خلق شده مردم جهت عمل در راستای هدف‌ها و هنجارهای فرهنگی و خود هنجارها و هدف‌ها یک مجموعه قطع ارتباط‌ها انجام می‌شود (ریتزر، ۱۳۹۱: ۴۱۰). به اعتقاد پارسونز، جامعه‌پذیری سازوکاری هست که به نظام اجتماعی کمک می‌کند تا تعادل خود را نگه دارد. در اندیشه پارسونز، بیشتر بر آموزش فرهنگی تأکید می‌شود. وی نظم اجتماعی و انسجام و همبستگی را برای قانون امری مهم می‌داند (عشایری و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۱). قانون شالوده مهم نظم اجتماعی و توسعه تلقی می‌شود و میزان رعایت آن امری دیالکتیکی بین عاملیت (سطح خرد - کنشگری) و ساختار اجتماعی (سطح کلان - نهادی) است و قانون‌گریزی فرایندی حاصل کنش و برهم‌کنش بین دو این امر محسوب می‌شود. وضعیت قانون و نگرش به آن در جداول زیر ارائه شده است.

جدول ۱. وضعیت رعایت قانون در سطح جامعه

موارد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
مردم	۱۱/۴	۲۲/۷	۴۴/۴	۱۸/۵	۳
مسئولان و بستگان آنها	۱۸/۸	۲۷/۹	۳۹/۹	۱۲/۱	۱/۲
ثروتمندان	۲۹	۳۰/۹	۳۰/۸	۷/۷	۱/۵
دستگاه‌های حکومتی - دولتی	۱۸/۱	۲۲/۳	۴۱/۱	۱۴/۵	۴

مأخذ: پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش ایرانیان، ۱۳۹۴.

در جدول ذیل وضعیت کلی قانون‌گرایی در سطح جامعه از منظر پاسخگویان ذکر شده است.

جدول ۲. وضعیت کلی قانون‌گرایی در سطح جامعه

مورد	فراوانی مطلق	فراوانی درصدی	فراوانی درصدی خالص
کاملاً مخالف	۱۰۸۹	۷,۳	۷,۴
مخالف	۴۳۰۳	۲۸,۹	۲۹,۲
تا حدودی	۵۷۷۵	۳۸,۷	۳۹,۲
موافق	۲۸۱۳	۱۸,۹	۱۹,۱
کاملاً موافق	۷۳۹	۵	۵
پاسخ معتبر	۱۴۷۱۹	۹۸,۷	۱۰۰
بدون پاسخ	۱۸۷	۱,۳	-
جمع	۱۴۹۰۶	۱۰۰	-

مأخذ: همان.

جدول ۳. اجرای یکسان قانون در مورد مردم و مسئولان

مورد	فراوانی مطلق	فراوانی درصدی
کاملاً مخالف	۲۰۰۸	۱۳,۵
مخالف	۳۹۵۱	۲۶,۵
نه موافق نه مخالف	۵۲۴۸	۳۵,۲
موافق	۳۰۱۵	۲۰,۲
کاملاً موافق	۵۳۹	۳,۶
پاسخ معتبر	۱۴۷۶۱	۹۹
بدون پاسخ	۱۴۵	۱
جمع	۱۴۹۰۶	۱۰۰

مأخذ: همان.

جدول ۴. امکان دستیابی به حق ضایع شده از طریق قانونی

مورد	فراوانی مطلق	فراوانی درصدی
خیلی کم	۱۶۱۷	۱۰٫۸
کم	۲۲۰۶	۱۴٫۸
تا حدودی	۶۸۹۱	۴۶٫۲
زیاد	۳۵۸۲	۲۴
خیلی زیاد	۴۹۳	۳٫۳
پاسخ معتبر	۱۴۷۸۹	۹۹٫۲
بدون پاسخ	۱۱۷	۰٫۸
جمع	۱۴۹۰۶	۱۰۰

مأخذ: همان.

درواقع شالوده اساسی نظام اجتماعی تعامل مبتنی بر نظم و قواعد رفتاری است. هنجارها به صورت هنجارهای رسمی و یا هنجارهای غیررسمی به نظم بخشی زندگی اجتماعی انسان می پردازند. هنجارهای رسمی در قالب قواعد و قوانین و هنجارهای غیررسمی در قالب عرف های جاری به کار گرفته می شوند. در ایران، پژوهش های متعددی درباره ارتباط با علل قانون گریزی انجام شده است، اکثر این پژوهش ها با روش پیمایشی به تبیین این مسئله پرداخته اند. پژوهش های تجربی، ضمن داشتن یافته های مناسب، دارای پراکندگی و عدم انسجام در بخش یافته های پژوهش هستند. این پژوهش قصد دارد با نگاهی به آثار انجام شده درباره قانون گریزی، به یک جمع بندی مناسب علمی دست یابد تا بتوان به تصمیم جامع درباره ریشه های مهم قانون گریزی شهروندان دست یافت. از این رو هدف اصلی پژوهش این است که چه عواملی بر قانون گریزی شهروندان تأثیرگذار بوده و به چه میزان قانون گریزی را تبیین کرده اند.

جدول ۵ پیشینه تجربی پژوهش قانون گریزی شهروندان را نشان می دهد.

جدول ۵. پیشینه تجربی پژوهش

کد	عنوان	نویسنده(گان)
۱	قانون‌گزیزی و پیوندهای اجتماعی (مطالعه موردی: شهر اهواز)	میرزایی و دیگران (۱۳۹۶)
۲	بررسی عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر قانون‌گزیزی شهروندان استان اردبیل	عشایی و دیگران (۱۳۹۴)
۳	بررسی میزان گرایش به قانون‌گزیزی و رابطه آن با میزان مشارکت اجتماعی	میرفردی و فرجی (۱۳۹۴)
۴	بررسی میزان قانون‌گزیزی و عوامل جامعه‌شناختی مرتبط با آن	پورتنقی (۱۳۹۴)
۵	تبیین جامعه‌شناختی قانون‌گزیزی رانندگان وسایل نقلیه سبک	کوهی و دیگران (۱۳۹۳)
۶	تبیین عوامل تأثیرگذار بر قانون‌گزیزی در سازمان	احمدنیا چنچجانی و دیگران (۱۳۹۲)
۷	قانون‌گزیزی به مثابه آنومی اجتماعی	فیروزجائیان و هاشمی (۱۳۹۱)
۸	عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان قانون‌گزیزی در روابط اجتماعی	مختاری، قهرمانی و قدرتی (۱۳۹۱)
۹	نظریه ازهم‌گسیختگی نهادی و قانون‌گزیزی	حیدری، رضادوست و فروتن‌کیا (۱۳۹۱)
۱۰	قانون‌گزیزی (تحلیلی از منظر نظریه عدالت رویه‌ای)	فیروزجائیان (۱۳۸۹)
۱۱	میزان، نوع و عوامل مؤثر بر قانون‌گزیزی	رضایی (۱۳۸۴)
۱۲	ارتباط فقر با قانون‌گزیزی و شکل‌گیری آسیب اجتماعی	کلانتری، ربانی و صداقت (۱۳۸۴)

مأخذ: همان.

۱. مبانی و دیدگاه‌های نظری پژوهش

اولین قانون شهروندی به ۳۰۰۰ قبل از میلاد مسیح در مصر باستان به عنوان کد اخلاقی برای تشخیص رفتارهای معارض و غیرمعارض برمی‌گردد. قانون نظامی از قواعد اجباری توسط حاکمیت برای مدیریت رفتار شهروندان برای تطابق با اهداف جامعه است (Stewart and Burgess, 1996). قانون در لغت به معنای رسم، دستور، مقیاس و طرز آمده است (عمید، ۱۳۹۰: ۹۳۶). قانون مجموعه قواعد حقوقی عام و کلی است. قانون کانونی است که در آن مصالح جمعی اجتماع تمرکز یافته و با دید وسیع بر روابط بین افراد نگریسته می‌شود. به زعم ژان ژاک روسو قانون همان شرایط اجتماعات ملی است و ملتی که خود از قانون اطاعت می‌کند، سازنده قانون است؛ زیرا کسانی که عضو اجتماع هستند باید این قانون را تنظیم کنند (طاهری، ۱۳۷۹: ۲۲۴).

۱-۱. قانون‌گریزی

قانون‌گریزی همان رعایت نشدن قوانین و مقررات اجتماعی است. عدم پرداخت عوارض و مالیات، عدم توجه به قوانین راهنمایی و رانندگی، تشکیل گروه‌های فشار، دزدی‌های کوچک و بزرگ، حق دیگران را نادیده انگاشتن، توجه نکردن به حفظ بهداشت خیابان و اماکن عمومی، بی‌توجهی به آلودگی صوتی، عدم حفظ سلامت اماکن و آسیب رساندن به اتوبوس‌ها و وسایل نقلیه عمومی، از بین بردن حرمت افراد جامعه و موارد بی‌شمار دیگر که در حال گسترش است (ماهرویی، ۱۳۸۱: ۲۵). قانون‌گریزی به نادیده گرفتن قانون در رسیدن به اهداف مورد نظر و استفاده از روش‌های غیرمرسوم و غیرقانونی در جامعه اشاره دارد (عشایری و دیگران، ۱۳۹۴: ۴۴). قانون‌گریزی رفتاری است که از مخالفت با قوانین رسمی جامعه نشئت می‌گیرد و قانون‌گریز کسی است که با رفتار خود به صورت آگاهانه و از روی عمد قوانین رسمی جامعه را نادیده می‌گیرد (محسنی، ۱۳۸۸: ۶۷). با توجه به اینکه همه افراد جامعه در طول زندگی خود از چند قاعده رسمی تخطی می‌کنند و کسانی هم هستند که دائماً قوانین را نادیده می‌گیرند. بر این اساس دو نوع قانون‌گریزی در جامعه وجود دارد:

الف) قانون‌گریزی سخت: شامل شدیدترین نوع عدول از قواعد و قوانین رسمی است که دائماً برخی افراد مرتکب آن می‌شوند و زمینه‌ساز بی‌نظمی‌هایی در جامعه می‌شوند.

ب) قانون‌گریزی نرم: در مقابل قانون‌گریزی سخت، قانون‌گریزی نرم وجود دارد که شامل سطحی‌ترین جرائم است. بنا بر این قانون‌گریزی طیفی از رفتار است که از قانون‌گریزی دائمی، خشن و شدید (مثل سرقت، قتل و...) تا قانون‌گریزی گاه‌گاهی، غیرخشن و ضعیف (مثل ندادن مالیات، عبور از چراغ قرمز و...) را در بر می‌گیرد (فیروزجائیان، ۱۳۸۹: ۳۸۵). آنچه مسلم است اینکه افراد کمتری در هر جامعه مرتکب قانون‌گریزی از نوع اول می‌شوند، در حالی که همه افراد جامعه به نوعی مرتکب قانون‌گریزی از نوع دوم می‌شوند. به طوری که این نوع رفتار در جامعه به شکل عادت و امری معمول و حتی پذیرفته شده از دیدگاه عموم مردم درآمده است (پورتقی، ۱۳۹۴: ۳).

۱-۲. نظریه بی‌سازمانی اجتماعی

کانون و اساس نظریه بی‌سازمانی، مقررات و رعایت آن در جامعه است. در صورت عدم اجرای

رعایت مقررات و قوانین در جامعه، نظریه بی‌سازمانی اجتماعی در سه نوع بی‌هنجاری، ستیز فرهنگی و اختلال شکل می‌گیرد (احمدی، ۱۳۸۴: ۴۳). برخی اجتماعات به دلیل اختلال در فرایندهای رسمی و غیررسمی کنترل اجتماعی، قادر به خودتنظیمی مؤثر نیستند. این شرایط به مختل شدن ساختار سازمانی محله منجر می‌شود که سست شدن پیوندهای ساکنان نسبت به همدیگر و نسبت به اجتماع را به دنبال خواهد داشت. در نتیجه برخی از ساکنان به طور طولانی مدت از کنترل‌های اجتماعی هنجاری پیروی نخواهند کرد؛ زیرا این اجتماعات بی‌سازمان قادر به درک ارزش‌های مشترک ساکنان و حل مسائل مختلف نیستند. به این دلیل که آنها نمی‌توانند وفاق مربوط به ارزش‌ها، هنجارها، نقش‌ها و یا توافق‌های سلسله‌مراتبی را در میان اعضایشان ایجاد یا حفظ کنند. نظریه‌های بی‌سازمانی اجتماعی، جامعه را یک نظام پیچیده و پویا می‌داند که بخش‌های مختلف آن از طریق قواعد و مقررات اجتماعی با یکدیگر هماهنگ و منظم می‌شوند و هنگامی که مسئله‌ای یک بخش از نظام را تغییر می‌دهد، سایر بخش‌های آن نیز باید خود را با آن هماهنگ و سازگار کنند. از نگاه این نظریه، مسائل اجتماعی محصول درهم‌ریختگی سازمان اجتماعی و فرهنگی است. نظریه بی‌سازمانی اجتماعی بر رابطه بین ساختار روابط همسایگی، کنترل اجتماعی و جرم متمرکز است. اغلب نظریه‌ها بر نوع مردم و گروه‌های مردمی در تبیین جرم متمرکزند. این نظریه بر تأثیر نوع مکان و انواع متفاوت روابط همسایگی در ایجاد شرایط جرم و بزهکاری تمرکز دارد. در یک تعریف مفهومی بی‌سازمانی اجتماعی به ناتوانی اجتماع در فهم و درک اهداف عمومی و حل مشکلات عمومی و به ناتوانی در حفظ کنترل اجتماعی مؤثر اشاره دارد (عباسی اسفجیر، فیروزجائیان و رحمانی، ۱۳۸۹: ۱۲۶). یکی از نظریه‌های مهم بی‌سازمانی اجتماعی، بحث کنترل اجتماعی است.

۱-۳. نظریه کنترل اجتماعی

نظریه‌های کنترل اجتماعی به طور کامل متأثر از آثار دورکیم است. به نظر وی شاید در جامعه‌ای که هم‌بستگی اجتماعی قوی است؛ اعضا با هنجارهای مشترک هم‌نوا شوند، ولی در جامعه‌ای که هم‌بستگی اعضای آن ضعیف است احتمال بزهکاری مردم بیشتر است (مظفری‌زاده، ۱۳۹۱: ۴۴۶). فرض اصلی نظریه این است که بیشتر مردم، به دلیل کنترل درونی و هم‌کنترل بیرونی با ارزش‌ها

و هنجارهای اجتماعی (قانون اجتماع) هم‌نوایی می‌کنند (Hirschi, 1969: 16). وی هم‌نوایی و عدم هم‌نوایی با قانون را با چهار عامل پیوستگی، درگیر بودن، تعهد و اعتقاد مرتبط می‌داند. علت مهم قانون‌گرایی در پیوستگی اجتماعی است. میزان قدرت پیوستگی‌ها یا گروه‌هایی که فرد به افراد مهم دیگر (والدین، دوستان یا مدل‌های نقش) یا به نهادها (مدرسه و باشگاه‌ها)، دارد، می‌تواند مانع از قانون‌گریزی شود. دومین مورد، درگیر بودن به معنای درجه فعالیت (زمان و انرژی) مناسب برای رفتار رایج و یا غیررایج است. آنهایی که اغلب درگیر فعالیت رایج هستند، وقت کمتری برای درگیر شدن در قانون‌گریزی دارند (کاظمی‌پور ثابت، رضایی و رضانی فر، ۱۳۹۴: ۱۸۹). تعهد، ارائه‌کننده میزانی از سرمایه‌گذاری است که می‌تواند اشکالی نظیر میزان تحصیلات، شهرت خوب یا ایجاد یک کار تجاری را شامل شود. کسانی که از نظر تعهد به جامعه عادی مشکل دارند، اگر به واسطه درگیر شدن در قانون‌گریزی دستگیر شوند، چیز بیشتری را از دست خواهند داد. آخرین مورد یعنی اعتماد، در واقع نوعی قدردانی از قواعد جامعه به دلیل عادلانه بودن آنهاست؛ یعنی فرد به قواعد و هنجارها احترام می‌گذارد و نوعی تعهد اخلاقی ایجاد می‌شود، در اینجا عنصر اساسی احترامی است که برای نظام ارزشی مشترک وجود دارد (ویلیامز، ۲۰۹: ۱۳۹۲). در جامعه‌ای که همبستگی اجتماعی ضعیف است، احتمال بیشتری وجود دارد که مردم از قانون منحرف شوند (رابرتسون، ۱۳۹۰: ۷۵). نظریه کنترل، دوشیوه را برای کنترل اجتماعی و بازداشتن افراد جامعه از کج‌رفتاری و قانون‌گریزی معرفی کرده است:

الف) کنترل اجتماعی غیررسمی: نظارت اعضای خانواده، دوستان، بستگان و آشنایان،
ب) کنترل قانونی: نظارت نهادهای دولتی، قانونی، انتظامی و قضایی (کاظمی‌پور ثابت، رضایی و رضانی فر، ۱۳۹۴: ۱۹۰).

کنترل غیررسمی با عنصر شرم‌نده‌سازی همراه است. شرم‌نده‌سازی نوعی ابراز عدم تأیید اجتماعی رفتاری خاص، برای تحریک ندامت در شخص خلاف‌کار است. بریتوییت از دو نوع شرم‌نده‌سازی صحبت می‌کند:

الف) شرم‌نده‌سازی جداکننده: در این حالت فرد کج‌رفتار از جامعه هم‌نوایان تبعید می‌شود.
ب) شرم‌نده‌سازی پیونده‌دهنده: ضمن درک احساس کج‌رفتار و نادیده گرفتن تخلف وی و حتی ابراز احترام به او، نوعی تقصیر در او ایجاد کرده، در نهایت او را از ادامه کج‌رفتاری باز می‌دارد و از بازگشت او به جمع هم‌نوایان استقبال می‌کند. سبب اصلی گریز از قانون،

فقدان کنترل اجتماعی است. پیوندهای اجتماعی، نظارت قضایی و انتظامی و نظارت‌های همسایگی و اجتماع نقش بازدارندگی در هنجارشکنی افراد دارد. این امر، اعضای اجتماع را به پایبندی به عرف، هنجار و درگیری اجتماعی سوق می‌دهد و هم‌نوایی با هنجارهای اجتماعی را نه نوعی تضاد و مانع، بلکه به مثابه تسهیلگر اهداف اجتماعی تلقی می‌کند. پیوند میان فرد و جامعه، مهمترین سبب هم‌نوایی و عامل اصلی کنترل رفتارهای فرد است و ضعف این پیوند یا نبود آن عامل اصلی کج‌رفتاری است (صدیق سروستانی، ۱۳۹۰: ۷۸).

جدول ۶. تلفیق نظریه سرمایه اجتماعی و نظریه پیوستگی اجتماعی

مؤلفه	وجود سرمایه اجتماعی شناختی	فقدان سرمایه اجتماعی شناختی
تعلق	تصوری که فرد نسبت به دیگران از خود دارد، تعلقات اجتماعی، خانوادگی، حرفه‌ای و محله‌ای	بی‌هویتی، بیگانگی اجتماعی و در خلأ اجتماعی خود را پنداشتن
تعهد	وفاداری و الزام عملی به اصول اخلاقی و مذهبی	مهم نبودن اهداف اجتماعی و ضوابط و اصول اخلاقی
مشغولیت	عضویت انجمنی و داشتن فراغت جمعی مثبت	خود را عضو جامعه ندانستن و در انزوا زیستن
باور	ایمان و باور به اصول دینی و اخلاقی	پوچ‌انگاری
نتیجه	عدم ارتکاب جرم	ارتکاب جرم

مأخذ: غفاری، ۱۳۹۲: ۶۹.

۲. روش پژوهش

روش مورد استفاده در پژوهش حاضر، فراتحلیل انجام شده با استفاده از شیوه کمی‌سازی اندازه اثر^۱ است. همه پژوهش‌های انجام شده و مقالات در مجلات معتبر، جامعه آماری پژوهش حاضر را تشکیل داده‌اند. در ابتدای کار، روش نمونه‌گیری، نمونه‌گیری گلوله برفی، در نظر گرفته شد. از مجموع هجده مقاله تعداد ۶ مقاله به دلایل، فقدان ابزار معتبر به لحاظ نامرتب بودن با هدف پژوهش و اشکال در روش‌شناسی کنار گذاشته و در نهایت دوازده نمونه تجزیه تحلیل شد. در فراتحلیل، هدف بررسی اندازه اثر است. منظور از اندازه اثر، توانایی

1. Effect Size

مطالعه تأثیر متغیرهای مستقل بر وابسته و همچنین تبیین وضعیت متغیرهای اثرگذار و واسط بر متغیر وابسته است. اندازه اثر، میزانی است که حضور پدیده مورد نظر در جامعه را نشان داده و برای آن دو خانواده r و d وجود دارد. در خانواده (d) سه عنصر مهم و نسبتاً مشابه یعنی (d) کوهن (۱۹۷۷)، (g) هدگز (۱۹۸۷) و دلتای گلاس وجود دارد. با توجه به اینکه (d) کوهن از بقیه اندازه اثرها پرکاربردتر است در این پژوهش استفاده می‌شود. همچنین در جدول پیشنهادی کوهن اندازه اثرهای بین ۰/۲ تا ۰/۵ کوچک، ۰/۸ متوسط و بزرگتر از ۰/۸ بزرگ تفسیر می‌شود.

۳. یافته‌های پژوهش

ویژگی روشی پژوهش‌های تجربی به طور خلاصه در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷. ویژگی روشی مطالعات تجربی قانون‌گریزی

کد	روش بررسی	فن پژوهش	شیوه نمونه‌گیری	جامعه آماری	حجم نمونه
۱	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	طبقه‌ای تصادفی	-	۳۹۱
۲	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	تصادفی سیستماتیک	۳۰۰۰	۱۴۵۰
۳	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	تصادفی طبقه‌ای - چندمرحله‌ای	۶۰۰۰۰	۳۸۱
۴	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	خوشه‌ای	۶۶۷۴۹۹	۳۸۴
۵	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	تصادفی طبقه‌ای	۲۰۰۰	۳۵۰
۶	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	تصادفی	۷۳	۶۲
۷	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	-	۴۰۰
۸	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۸۸۴۹۵۴	۳۷۷
۹	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	طبقه‌ای	۲۰۰۰۰	۴۰۰
۱۰	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	-	۴۰۰
۱۱	پیمایش (کمی)	پرسشنامه	تصادفی چندمرحله‌ای	-	۸۰۷
۱۲	پیمایش (کمی)	پرسشنامه و مصاحبه	خوشه‌ای چندمرحله‌ای	۷۲۰۰۰۰	۶۷۰

مأخذ: همان.

در جدول ۸، ویژگی‌های پژوهش‌ها برحسب نوع پژوهش، حوزه مطالعاتی، ویژگی نمونه، سال اجرای پژوهش، مکان و قلمرو پژوهش، روش و نویسندگان مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۸. ویژگی مکانی، سال و نوع پژوهش تجربی

موارد	جزئیات	فراوانی	فراوانی معتبر
نوع پژوهش	مقاله	۱۱	۹۱٫۷
	پایان‌نامه	۱	۸٫۳
حوزه مطالعاتی	علوم اجتماعی	۱۱	۹۱٫۷
	مدیریت	۱	۸٫۳
ویژگی نمونه	زن	۰	۰
	مرد	۱	۸٫۳
	زن و مرد (مشترک)	۱۱	۹۱٫۷
سال اجرای پژوهش	۱۳۹۶	۱	۸٫۳
	۱۳۹۴	۳	۲۵
	۱۳۹۳	۱	۸٫۳
	۱۳۹۲	۱	۸٫۳
	۱۳۹۱	۳	۲۵
	۱۳۸۹	۱	۸٫۳
	۱۳۸۴	۲	۱۶٫۷
مکان و قلمرو پژوهش	تهران	۳	۲۵
	ارومیه	۱	۸٫۳
	شیراز	۱	۸٫۳
	اردبیل	۱	۸٫۳
	اهواز	۲	۱۶٫۷
	تبریز	۱	۸٫۳
	یاسوج	۱	۸٫۳
	زاهدان	۱	۸٫۳
	اهر	۱	۸٫۳
روش	کمی	۱۲	۱۰۰
	کیفی	۰	۰
	ترکیبی	۰	۰
نویسنده اصلی پژوهش	عضو هیئت علمی و دکترای تخصصی	۱۹	۵۷٫۶
	دانشجوی دکترا و فوق‌لیسانس	۱۴	۴۲٫۴

۳-۱. سنخ‌شناسی نظری - تجربی پژوهش قانون‌گزینی

قانون انعکاس فرهنگ و هنجار یک اجتماع است و به معنای هم‌نوایی افراد با آیین‌های رسمی بوده و تخطی از آن مجازات اجتماعی را در پی دارد. ضمن داشتن جنبه تنبیهی در عدول از عنصر قانون، همیشه کج‌روانی هستند که به قانون پشت پا زده و از آن عبور می‌کنند. نظریه‌هایی که در پژوهش‌های ایرانی، به تفسیر و تبیین قانون‌گزینی پرداخته‌اند در ادامه آمده است.

جدول ۹. سنخ‌شناسی نظری - تجربی پژوهش قانون‌گزینی

نظریه	تعداد	فراوانی
نظم اجتماعی	۲	۵٫۹
کنترل اجتماعی	۵	۱۴٫۷
فرهنگ شهروندی	۱	۲٫۹
جامعه‌پذیری	۳	۸٫۸
آنومی اجتماعی	۹	۲۶٫۶
محرومیت نسبی	۳	۸٫۸
بوم‌شناختی	۱	۲٫۹
انتخاب عقلانی	۲	۵٫۹
فردگرایی	۱	۲٫۹
عدالت اجتماعی	۵	۱۴٫۷
سیستم‌ها	۲	۵٫۹
جمع	۳۴	۱۰۰

مأخذ: همان.

محققان برای تبیین امر قانون‌گزینی از نظریات متنوع و متعددی مانند (نظم، کنترل، فرهنگ شهروندی، جامعه‌پذیری، آنومی، محرومیت نسبی، بوم‌شناختی، انتخاب عقلانی، فردگرایی، عدالت اجتماعی و سیستم‌ها) کمک گرفته‌اند تا بتوانند این امر را در جامعه تحلیل کنند و به کشف زوایای مختلفی دست یابند. در بین این موارد پرکاربردترین نظریه تبیین‌کننده مسئله قانون‌گزینی، نظریه آنومی اجتماعی (۲۶٫۶ درصد) کنترل و عدالت اجتماعی هر یک با ۱۴٫۷، بیشترین کاربرد را

در بین محققان اجتماعی داشته و توانسته در مقایسه با سایر نظریات تبیین‌کننده بهتری برای امر قانون‌گزیزی به‌عنوان یک پدیده‌ای خارج از دنیای فردی افراد و مرتبط با زیست اجتماعی باشد.

۳-۲. خصیصه پژوهش قانون‌گزیزی در ایران

اطلاعات جمعیتی قانون‌گزیزی در ایران در جدول ۱۰ ارائه شده است.

جدول ۱۰. خصیصه ویژگی جمعیت شناختی پژوهش قانون‌گزیزی

نوع	صفت	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۵۵,۶۶
	زن	۴۴,۳۴
وضع تأهل	مجرد	۴۲,۷۴
	متأهل	۵۷,۲۶
قانون‌گزیزی	بالا	۳۵
	متوسط	۳۰
	پایین	۳۵
تحصیلات	دیپلم و زیر دیپلم	۱۱,۱۲
	دانشگاهی	۸۸,۸۸
قومیت	ترک	۹
	بختیاری	۲۸
	عرب	۲۷
	کرد	۱۹
	فارس	۱۷

مأخذ: همان.

۳-۳. مطالعات تجربی قانون‌گزیزی در ایران

در ایران پژوهش‌ها امر قانون‌گزیزی را تبیین کرده‌اند که در ادامه شرح داده شده است.

جدول ۱۱. ویژگی‌های پژوهش‌های قانون‌گزینی

ردیف	نام پژوهشگر	سال پژوهش	حجم نمونه	روش پژوهش	مکان پژوهش
۱	میرزایی و دیگران	(۱۳۹۶)	۳۹۱	پیمایش (کمی)	اهواز
۲	عشایری و دیگران	(۱۳۹۴)	۱۴۵۰	پیمایش (کمی)	اردبیل
۳	میرفردی و فرجی	(۱۳۹۴)	۳۸۱	پیمایش (کمی)	یاسوج
۴	پورتنقی	(۱۳۹۴)	۳۸۴	پیمایش (کمی)	ارومیه
۵	کوهی و دیگران	(۱۳۹۳)	۳۵۰	پیمایش (کمی)	اهر
۶	احمدنیا چینیجانی و دیگران	(۱۳۹۲)	۶۲	پیمایش (کمی)	زاهدان
۷	فیروزجائیان و هاشمی	(۱۳۹۱)	۴۰۰	پیمایش (کمی)	تهران
۸	مختاری، قهرمانی و قدرتی	(۱۳۹۱)	۳۷۷	پیمایش (کمی)	شیراز
۹	حیدری، رضادوست و فروتن‌کیا	(۱۳۹۱)	۴۰۰	پیمایش (کمی)	اهواز
۱۰	فیروزجائیان	(۱۳۸۹)	۴۰۰	پیمایش (کمی)	تهران
۱۱	رضایی	(۱۳۸۴)	۸۰۷	پیمایش (کمی)	وزارتخانه‌ها
۱۲	کلانتری، ربانی و صداقت	(۱۳۸۴)	۶۷۰	پیمایش (کمی)	تبریز

مأخذ: همان.

۳-۴. تعاریف مفاهیم اصلی پژوهش

- **فردگرایی منفی:** فردگرایی منفی به معنای ترجیح اهداف و منافع شخصی بدون توجه به منافع اجتماع است. هرچه میزان فردگرایی منفی بیشتر، احتمال زیر پا گذاشتن قوانین اجتماع برای کسب سود شخصی نیز بیشتر می‌شود.

- **بی‌تفاوتی اجتماعی:** بی‌تفاوتی در واقع به بی‌توجهی مدنی شهروندان نسبت به قوانین، هنجارها و ارزش‌های مشترک اجتماعی مربوط است. هرچه میزان بی‌توجهی و بی‌تفاوتی در جامعه بیشتر باشد به همان میزان نقش و اهمیت قانون بین شهروندان نیز کمتر خواهد شد.

- **مشارکت اجتماعی:** مشارکت اجتماعی بیانگر میزان درگیری افراد در اجتماع است. هرچه سطح مشارکت اجتماعی افراد بیشتر باشد، به همان اندازه نسبت به قانون، هم‌نوابی بیشتری خواهد داشت.

- **اعتماد تعمیم‌یافته:** اعتماد تعمیم‌یافته به معنای داشتن ایمان و باور به درستی، صداقت و اخلاقی بودن اعضای جامعه است. به همین دلیل هرچه نگرش‌ها نسبت به هم‌نوعان مثبت‌تر باشد، به همان میزان هم تلاش در جهت رعایت قوانین و موازینی که زمینه‌های این اعتماد و نگرش را فراهم می‌آورد، بیشتر خواهد بود.

- **پیوند اجتماعی:** پیوند اجتماعی، به معنای دل‌بستگی، مشارکت، تعهد و حس اتحاد بین مردم است. اندازه پیوندها قوی‌تر باشد، به همان اندازه هم تلاش در جهت رعایت قوانین به‌منظور حفظ این پیوندها بیشتر می‌شود.

- **سرمایه اقتصادی:** بیان‌کننده دارایی‌های مادی افراد است که پایگاه، منزلت، شأن و طبقه اجتماعی‌شان را مشخص می‌کند؛ بنابراین میزان سرمایه اقتصادی افراد تعیین‌کننده رعایت میزان قوانین در جامعه است. هر اندازه افراد سرمایه اقتصادی بالاتری داشته باشند، تمایل کمتری به تخطی از قوانین به‌منظور رسیدن به خواسته‌های مادی دارند.

- **سرمایه فرهنگی:** سرمایه فرهنگی به معنای دانش، آگاهی و سطح تحصیلات است که دارای سه مؤلفه نهادینه، تجسم‌یافته و نمادین است و یکی از مهمترین سرمایه‌های موجود در حفظ منزلت اجتماعی قانون محسوب می‌شوند. افرادی که از سرمایه فرهنگی بالایی برخوردار باشند به راحتی آداب و رسوم، قواعد و قوانین دیگران را می‌پذیرند و کمتر از آن تخطی می‌کنند.

- **اعتماد سیاسی:** به معنای اعتماد شهروندان به نهادهای سیاسی و حکومتی است. وجود اعتماد سیاسی باعث قانون‌گرا شدن شهروندان و طبقه‌های مختلف جامعه می‌شود.

- **انسجام سیاسی:** انسجام سیاسی به معنای داشتن همدلی اجتماعی، هم‌نوایی، یکپارچگی جامعه و اتحاد است. هرچه سطح انسجام سیاسی جامعه افزایش یابد، به همان میزان قانون‌گریزی کمتری می‌شود.

- **سنت‌گرایی:** به معنای داشتن باورهای سنتی، وابستگی به علایق خویشاوندسالارانه به جای شایسته‌سالاری و توجه به لیاقت و تخصص در اجتماع است، هرچه افراد سنت‌گراتر باشند، به همان میزان قانون‌گریزتر خواهند بود.

- **فقر فرهنگی:** به معنای نداشتن آگاهی فرهنگی، اجتماعی و فقدان دانش اجتماعی بوده و به‌نوعی بیانگر پایین بودن میزان دانش و اطلاعات اجتماعی افراد است. هرچه سطح فقر فرهنگی بیشتر باشد، افراد به جای قانون به سمت سنت، عرف و روابط عرفی بازمی‌گردند.

- **دین‌داری:** دین‌داری به معنای داشتن تقید به عقاید و باورهای دینی و متعهد بودن به قوانین دینی است. نظام دینی، عنصر مهمی در کنترل افراد و واداشتن آنها به هم‌نوایی با قانون است. هرچه افراد دین‌دارتر، به همان میزان قانون‌گراتر خواهند بود.

- **میزان آگاهی از قانون:** آگاهی از قانون همان شناخت و دانش اجتماعی افراد از قانون،

حقوق و وظایف شهروندی است. افراد آگاه از قانون به علت فهم کارکرد مهم قانون در تعادل و انسجام و توسعه جامعه، کمتر به قانون‌گریزی دست می‌زنند.

- **جایگاه اجتماعی پایین قانون:** ارج و منزلت قانون و هنجارهای اجتماعی بستگی به میزان پذیرش و مقبولیت آن از سوی شهروندان یک جامعه دارد. جامعه وقتی به ارزش‌های نهادینه شده بیشترین توجه و التزام را دارد که برای آن ارج و اعتبار قائل باشد. میزان اقتدار قانون بستگی به جایگاه منزلتی آن در جامعه دارد. با تضعیف منزلت اجتماعی قانون و بی‌توجهی عمومی به رعایت آن، قانون‌گریزی در بدنه جامعه رسوخ یافته و بی‌هنجاری و دورزدن قانون متداول می‌شود.

- **ضعف عملکرد نظام قضایی:** نظام قضایی، نهادی است که مجری قانون در اجتماع است. عملکرد ضعیف نظام قضایی در برخورد با قانون‌گریزان، مجرمان و مفسدان اجتماعی؛ باعث رسوخ بی‌اعتباری و بی‌کارکردی قانون در اجتماع شده و زمینه قانون‌گریزی شهروندان را فراهم می‌آورد.

- **میزان استفاده از رسانه:** رسانه‌ها، نقش کنترلی قوی در اجتماع دارند، هرچه سطح استفاده از رسانه به مثابه ابزار کنترل در بین شهروندان توسعه یابد، به همان میزان سطح خودکنترلی و رعایت قانون نیز بیشتر می‌شود.

- **کنترل اجتماعی:** شرط تداوم نظم جامعه وجود عنصری از نظارت یا بازدارندگی در جامعه است. جامعه از دو نظارت اجتماعی درونی و بیرونی تشکیل یافته است. نظارت درونی شامل تعهد، باور و دلبستگی عاطفی به قوانین جامعه بوده و نظارت بیرونی شامل تلاش همه نهادهای اجتماعی، انتظام پلیسی، نهادهای دولتی و جامعه مدنی در هم‌نوایی با قوانین جامعه است. فقدان نظارت یا تضعیف در نظارت بر شهروندان، منجر به آزادی و بی‌بندباری در نظم‌پذیری می‌شود.

- **بیگانگی شغلی:** بیگانگی شغلی نوعی بی‌علاقگی به شغل در سازمان اشاره دارد که فرد رغبت چندانی به شغل مورد نظر نداشته و دچار روزمرگی در شغل خود شده است. هرچه احساس بیگانگی شغلی بیشتر، به همان میزان پایبندی به قانون کمتر می‌شود.

- **انزجار اجتماعی - سیاسی:** نوعی بی‌تفاوتی نسبت به وضعیت سیاسی و اجتماعی است. هرچه افراد به نظام سیاسی و اجتماعی، احساس ناخوشایند، انزجار و تنفر بیشتری داشته باشند، تمایل کمتری به رعایت قوانین خواهند داشت.

جدول ۱۲. ضریب همبستگی، سطح معناداری و شدت اثر پژوهش

سطح اثرگذاری	فرض ناهمگونی		گزارش آماری			نوع اثر	متغیر	
	شدت	sig	Q	sig	Z			
کم	۰,۰۰۱	۱۵,۸۵۹	۰,۰۰۰	۴,۷۸۲	۰,۲۷۶	تصادفی	فردگرایی منفی	فردگرایی
	متوسط	۰,۰۰۰	۱۹,۷۴۹	۰,۰۰۰	۷,۳۸۰	۰,۳۶۸	تصادفی	
متوسط	۰,۰۰۲	۲۴,۳۶۷	۰,۰۰۰	۱۱,۵۴۲	۰,۳۸۸	تصادفی	اثر کل فردگرایی	
متوسط	۰,۰۱۰	۶,۶۶۲	۰,۰۰۰	۴,۳۶۲	۰,۳۸۷	تصادفی	مشارکت اجتماعی	
متوسط	۰,۰۰۰	۳۲,۶۲۱	۰,۰۰۰	۵,۶۲۲	۰,۳۷۹	تصادفی	اعتماد تعمیم‌یافته	
کم	۰,۰۰۰	۰,۰۱۰	۰,۰۰۰	۶,۶۵۳	۰,۲۳۶	تصادفی	پیوند اجتماعی	
کم	۰,۰۰۰	۲۰,۹۴۱	۰,۰۰۰	۴,۹۱۵	۰,۲۹۶	تصادفی	سرمایه اقتصادی	
متوسط	۰,۰۰۰	۵۹,۱۴۵	۰,۰۰۰	۹,۳۲۴	۰,۴۱۵	تصادفی	سرمایه فرهنگی	
متوسط	۰,۰۰۳	۶۷,۳۴۱	۰,۰۰۱	۱۰,۲۵۸	۰,۴۰۷	تصادفی	اثر کل متغیر سرمایه‌ای	
کم	۰,۰۷۵	۱,۷۶۳	۰,۰۰۰	۷,۰۵۹	۰,۲۰۱	ثابت	اعتماد سیاسی	
متوسط	۰,۰۰۱	۷۴,۳۶۲	۰,۰۰۶	۲۰,۲۳۷	۰,۳۴۵	تصادفی	انسجام سیاسی	
متوسط	۰,۲۶۳	۱,۲۳۸	۰,۰۰۱	۹,۶۴۱	۰,۳۱۰	ثابت	اثر کل متغیر سیاسی	
کم	۰,۹۱۵	۰,۱۷۷	۰,۰۰۰	۷,۵۹۶	۰,۱۹۳	ثابت	سنت‌گرایی	
کم	۰,۰۰۰	۲۵,۵۳۵	۰,۰۰۸	۱,۶۰۸	۰,۲۵۵	تصادفی	فقر فرهنگی	
متوسط	۰,۰۰۰	۲۷,۴۸۷	۰,۰۰۱	۳,۲۸۲	۰,۳۱۵	تصادفی	دین‌داری	
متوسط	۰,۰۰۳	۳۴,۹۵۲	۰,۰۰۰	۱۴,۵۹۶	۰,۳۹۸	تصادفی	اثر کل متغیر فرهنگی	
کم	۰,۰۰۷	۷,۳۷۷	۰,۰۱۳	۲,۴۷۳	۰,۱۵۶	تصادفی	میزان آگاهی از قانون	
متوسط	۰,۰۳۳	۴,۵۶۰	۰,۰۰۰	۸,۰۹۳	۰,۴۵۱	تصادفی	جایگاه اجتماعی پایین قانون	
متوسط	۰,۰۰۰	۲۱,۸۹۶	۰,۰۰۰	۹,۶۴۲	۰,۳۴۶	تصادفی	اثر کل متغیر قانونی	
کم	۰,۰۰۰	۳۴,۵۴۱	۰,۰۰۰	۴,۲۱۰	۰,۲۶۹	تصادفی	ضعف عملکرد نظام قضایی	
کم	۰,۲۸۶	۱,۱۴۰	۰,۰۰۰	۴,۶۲۵	۰,۱۷۰	ثابت	میزان استفاده از رسانه	
کم	۰,۰۰۰	۰,۹۸۵	۰,۰۰۰	۱۱,۳۲۲	۰,۲۵۹	تصادفی	کنترل اجتماعی	

سطح اثرگذاری	فرض ناهمگونی		گزارش آماری			نوع اثر	متغیر
	sig	Q	sig	Z	Effect Size		
متوسط	۰,۰۰۹	۱۴,۳۸۵	۰,۰۰۳	۹,۱۰۷	۰,۳۲۲	تصادفی	اثر کل متغیر کنترلی
متوسط	۰,۰۰۰	۲۳,۰۴۱	۰,۰۰۰	۱۱,۱۹۶	۰,۴۹۱	تصادفی	آنومی
کم	۰,۰۰۴	۴۵,۷۹۶	۰,۰۰۳	۷,۲۵۱	۰,۲۵۴	تصادفی	بی‌هنجاری
زیاد	۰,۰۰۲	۶۹,۷۴۶	۰,۰۰۰	۱۸,۵۹۶	۰,۵۲۶	تصادفی	اثر کل متغیر آنومی - بی‌هنجاری
کم	۰,۰۰۰	۱۸,۹۵۲	۰,۰۰۴	۲,۶۳۷	۰,۰۴۹	تصادفی	جنسیت
کم	۰,۰۰۰	۹۷,۹۶۸	۰,۰۱۱	۲,۵۳۲	۰,۱۲۷	تصادفی	وضع تأهل
کم	۰,۰۰۰	۱۴,۶۵۸	۰,۰۰۳	-۰,۱۷۳	۰,۱۵۶	تصادفی	نوع شغل (دولتی و غیردولتی)
کم	۰,۰۰۰	۱۸,۶۲۷	۰,۰۰۷	۶,۸۴۵	۰,۲۴۸	تصادفی	اثر کل متغیر جمعیتی
کم	۰,۰۰۰	۱۱۶,۴۴۴	۰,۰۰۰	۷,۱۶۶	۰,۲۳۳	تصادفی	اثر کل پژوهش

نتایج حاصل از جدول ۱۲ نشان می‌دهد:

اثر کل متغیر فردگرایی: $\text{Effect Size} = ۰,۳۸۸$

- متغیر فردگرایی منفی در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۰$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گریزی بوده و توانسته $۰,۲۷۶$ درصد از تغییرات قانون‌گریزی را تبیین کند.

- متغیر بی‌تفاوتی اجتماعی در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۰$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گریزی بوده و توانسته $۰,۳۶۸$ درصد از تغییرات قانون‌گریزی را تبیین کند.

اثر کل متغیر سرمایه‌ای: $\text{Effect Size} = ۰,۴۰۷$

- متغیر مشارکت اجتماعی در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۰$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گریزی بوده و توانسته $۰,۳۸۷$ درصد از تغییرات قانون‌گریزی را تبیین کند.

- متغیر اعتماد تعمیم‌یافته در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۰$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گریزی بوده و توانسته $۰,۳۷۹$ درصد از تغییرات قانون‌گریزی را تبیین کند.

- متغیر پیوند اجتماعی در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۰$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گریزی بوده و توانسته $۰,۲۳۶$ درصد از تغییرات قانون‌گریزی را تبیین کند.

- متغیر سرمایه اقتصادی در سطح $P\text{-Value} = 0/000$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۲۹۶ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر سرمایه فرهنگی در سطح $P\text{-Value} = 0/000$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۴۱۵ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

اثر کل متغیر سیاسی: $\text{Effect Size} = 0,310$

- متغیر اعتماد سیاسی در سطح $P\text{-Value} = 0/000$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۲۰۱ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر انسجام سیاسی در سطح $P\text{-Value} = 0/006$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۳۴۵ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

اثر کل متغیر فرهنگی: $\text{Effect Size} = 0,398$

- متغیر سنت‌گرایی در سطح $P\text{-Value} = 0/000$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۱۹۳ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر فقر فرهنگی در سطح $P\text{-Value} = 0/008$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۲۵۵ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر دین‌داری در سطح $P\text{-Value} = 0/001$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۳۱۵ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

اثر کل متغیر قانونی: $\text{Effect Size} = 0,346$

- متغیر میزان آگاهی از قانون در سطح $P\text{-Value} = 0/013$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۱۵۶ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر جایگاه اجتماعی پایین قانون در سطح $P\text{-Value} = 0/000$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۴۵۱ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

اثر کل متغیر کنترلی: $\text{Effect Size} = 0,322$

- متغیر ضعف عملکرد نظام قضایی در سطح $P\text{-Value} = 0/000$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۲۶۹ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر میزان استفاده از رسانه در سطح $P\text{-Value} = 0/000$ دارای تأثیر

معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۱۷۰ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر کنترل اجتماعی در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۰$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۲۵۹ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

اثر کل متغیر انومی - بی‌هنجاری: $Effect\ Size = ۰٫۵۲۶$

- متغیر بیگانگی شغلی در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۰$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۴۹۱ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر احساس انزجار اجتماعی - سیاسی در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۳$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۲۵۴ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

اثر کل متغیر جمعیتی: $Effect\ size = ۰٫۲۶۸$

- متغیر جنسیت در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۴$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۰۴۹ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر وضع تأهل در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۱۱$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۱۲۷ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

- متغیر نوع شغل در سطح $P\text{-Value} = ۰/۰۰۳$ دارای تأثیر معناداری بر قانون‌گزیزی بوده و توانسته ۰٫۱۵۶ درصد از تغییرات قانون‌گزیزی را تبیین کند.

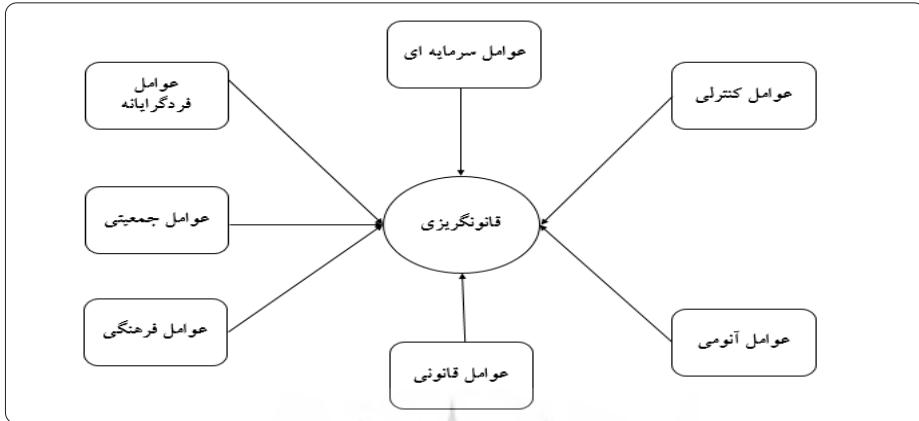
- به‌طور کلی میزان اندازه اثر ترکیبی مجموع متغیرهای مستقل معنادار بر متغیر وابسته قانون‌گزیزی برابر با ۰٫۲۳۳ است، به این معنا که این متغیرها توانسته‌اند ۲۳ درصد از تغییرات متغیر قانون‌گزیزی را تبیین کنند و ۷۷ درصد از تغییرات نیز مربوط به خطا، آثار بیرونی و سایر عواملی است که در مدل پیش‌بینی نشده است.

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

قانون، عنصر مهم نگهداشت تمامی نظام‌های سیاسی محسوب می‌شود و دارای ضمانت اجرایی است که شهروندان یک جامعه ملزم به رعایت آن هستند و هرگونه تخطی و سرپیچی از آن با عنوان قانون‌گزیزی مطرح می‌شود. تخطی از قوانین و مقررات اجتماعی امری است

که در جوامع بشری یافت می‌شود و معمولاً همه افراد هم‌نوا با قانون نیستند. در ایران هم مطالعات تاریخی (سفرنامه‌های تاریخی) و مطالعات پرسشنامه‌ای (پژوهش تجربی) نشان می‌دهد که در بین شهروندان، کج‌راهه و عبور از قانون با اهداف و توجیه‌های مختلفی انجام می‌شود. پژوهش فعلی برای رسیدن به یک جمع‌بندی مناسب درباره علت‌های اصلی قانون‌گزینی شهروندان نتایج تجربی مطالعات پیمایش قانون‌گزینی را در سطح کشور؛ جمع‌آوری و در قالب فراتحلیل ترکیب و به آن انسجام بخشیده است. برای دستیابی به این هدف که چه عواملی بر قانون‌گزینی مؤثر بوده، دوازده سند پژوهشی را با استفاده از روش فراتحلیل ترکیب و اندازه اثر (میزان ضریب تأثیرگذاری متغیر مستقل بر وابسته) را برآورده کرده است. نتایج توصیفی نشان می‌دهد به لحاظ جنسیت جامعه آماری مرد (۵۵٫۶۶)، زن (۴۴٫۳۴)، مجرد (۴۲٫۷۴)، متأهل (۵۷٫۲۶)، دیپلم و زیر دیپلم (۱۱٫۱۲) و دانشگاهی (۸۸٫۸۸) هستند. قومیت ترک (۹)، بختیاری (۲۸)، عرب (۲۷)، کرد (۱۹) و فارس (۱۷) درصد هستند. سطح کلی قانون‌گزینی در ایران ۳۵ درصد بالا، ۳۰ درصد متوسط و ۳۵ درصد پایین است. در مجموع می‌توان گفت که میزان گرایش به قانون‌گزینی نسبتاً بالاست. یافته‌های تحلیلی پژوهش نشان می‌دهد که متغیرهای فردگرایی (۰٫۳۸۸)، سرمایه‌ای (۰٫۴۰۷)، سیاسی (۰٫۳۱۰)، متغیرهای فرهنگی (۰٫۳۹۸)، قانونی (۰٫۳۴۶)، کنترلی (۰٫۳۲۲)، آنومی - بی‌هنجاری (۰٫۵۲۶) و جمعیتی (۰٫۲۶۸) بر قانون‌گزینی شهروندان تأثیرگذار بوده است. بر این اساس نتایج این پژوهش با دیدگاه‌های نظری احمدی (۱۳۸۴)، برنارد و دیگران (۱۳۹۲)، هیرشی (۱۹۶۹)، ترنر (۱۳۹۰)، رابرتسون (۱۳۹۰)، ریتزر (۱۳۹۱) همسو بوده و به لحاظ نظری بی‌سازمانی اجتماعی و نظریه کنترل اجتماعی امر قانون‌گزینی در ایران را تبیین می‌کنند؛ و با نتایج تجربی میرزایی و دیگران (۱۳۹۶)، عشایری و دیگران (۱۳۹۴)، میرفردی و فرجی (۱۳۹۴)، پورتنقی (۱۳۹۴)، کوهی و دیگران (۱۳۹۳)، احمدنیا چنیجانی و دیگران (۱۳۹۲)، فیروزجائیان و هاشمی (۱۳۹۱)، مختاری، قهرمانی و قدرتی (۱۳۹۱)، حیدری، رضادوست و فروتن‌کیا (۱۳۹۱)، فیروزجائیان (۱۳۸۹)، رضایی (۱۳۸۴) و کلانتری، ربانی و صداقت (۱۳۸۴) همسو بوده و آن را تأیید می‌کند. متناسب با یافته‌های پژوهش می‌توان مدل نهایی قانون‌گزینی را به شرح زیر ترسیم کرد.

شکل ۱. مدل نهایی ریشه قانون‌گزینی در ایران

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

- با توجه به یافته‌های پژوهش در ادامه پیشنهاد‌های کاربردی و پژوهشی ارائه می‌شود:
- تقویت اعتماد سیاسی مردم نسبت به نهادهای اجتماعی و قانون،
  - برخورد جدی با قانون‌گريزان و ترمیم اعتماد مردم نسبت به عملکرد نهادهای مجری قانون،
  - آموزش اهمیت قانون حقوق شهروندی در مدارس و نهادهای آموزشی،
  - استفاده از رسانه‌های جمعی درباره ایثارگری و تفکر جمع‌گرایی و نقش مسئولیت و تعهد اجتماعی شهروندان نسبت به قانون و یکدیگر،
  - بهبود وضعیت سرمایه اجتماعی مردم، نهادها و ارگان‌ها نسبت به همدیگر،
  - کاهش فاصله اجتماعی بین مردم، قانون و نهادهای اجرایی،
  - افزایش پاسخگویی و شفافیت نسبت به وقایع اجتماعی،
  - انجام مطالعه بارویکرد اکتشافی، دلفی و کیفی در بین متخصصان جامعه درباره علت قانون‌گزینی،
  - مطالعه تاریخ جامعه ایرانی از دوره‌های تاریخی گذشته تا به امروز و فهم و علت‌کاوی مسئله قانون و گریز از آن،
  - انجام مطالعات پیمایشی در سطح ملی، استانی و خرد متناسب با نظام خرده فرهنگ جغرافیایی و سنت‌های اجتماعی در ارتباط با گریز از قانون،
  - تبیین مردم‌شناختی و انسان‌شناختی فهم مردم از قانون و علت احساس تعارض با آن.

منابع و مآخذ

۱. احمدنیا چنیجانی، اکرم، امیرحمزه سالارزائی، نورمحمد یعقوبی، نجمه مهدی‌بیگی و آریتا گرگیج (۱۳۹۲). «تبیین عوامل تأثیرگذار بر قانون‌گزیزی در سازمان»، فصلنامه علمی-پژوهشی حقوق‌اداری، سال اول، ش ۲.
۲. احمدی، حبیب (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی انحرافات، تهران، سمت.
۳. برنارد، تامس (۱۳۹۲). جرم‌شناسی نظری ولد، ترجمه علی شجاعی، تهران، نشر دادگستر.
۴. پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش ایرانیان (۱۳۹۴). «طرح ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان»، گزارش کشوری، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۵. پورتنقی، پروین (۱۳۹۴). «بررسی میزان قانون‌گزیزی و عوامل جامعه‌شناختی مرتبط با آن در بین شهروندان (۱۸-۶۵) ساله شهر ارومیه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز.
۶. پیروز، علی‌آقا (۱۳۸۴). مدیریت در اسلام، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قم.
۷. ترنر، جانانان اچ (۱۳۹۰). مفاهیم و کاربردهای جامعه‌شناسی، ترجمه محمد فولادی و محمدعزیز بختیاری، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۸. حیدری، آرش، کریم رضادوست و شهروز فروتن‌کیا (۱۳۹۱). «نظریه‌ازهم‌گسیختگی نهادی و قانون‌گزیزی»، مسائل اجتماعی ایران، سال سوم، ش ۲.
۹. رابرتسون، یان (۱۳۹۰). درآمدی بر جامعه با تأکید بر نظریه‌های کارکردگرایی، ستیز و کنش متقابل نمادین، ترجمه حسین بهروان، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
۱۰. رضایی، محمد (۱۳۸۴). «میزان، نوع و عوامل مؤثر بر قانون‌گزیزی»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، ش ۳.
۱۱. ریتزر، جورج (۱۳۹۱). نظریه جامعه‌شناختی معاصر: ریشه‌های کلاسیک آن، ترجمه خلیل میرزایی و علی بقایی سرابی، تهران، جامعه‌شناسان.
۱۲. صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات آن.
۱۳. طاهری، ابوالقاسم (۱۳۷۹). تاریخ اندیشه‌های سیاسی در غرب، تهران، قومس.
۱۴. عباسی اسفجیر، علی‌اصغر، علی فیروزجائیان و علی رحمانی (۱۳۸۹). «محل‌ها و روابط همسایگی، مکانیسمی ساختاری در ایجاد جرم»، مجله امنیت، سال اول، ش ۲.
۱۵. عشایری، طاها، الهام عباسی، علیرضا نطقی کاشانی و نرگس پیرحیاتی (۱۳۹۴). «بررسی عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر قانون‌گزیزی شهروندان استان اردبیل»، فصلنامه پژوهش‌های دانش‌انتظامی، سال هفدهم.

۱۶. علمی، محمود (۱۳۸۵). «بررسی پایداری مردم به قانون مداری و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن»، پایان نامه کارشناسی ارشد، معاونت پژوهشی، دانشگاه آزاد اسلامی تبریز.
۱۷. عمید، حسن (۱۳۹۰). فرهنگ عمید، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
۱۸. غفاری، غلامرضا (۱۳۹۲). سرمایه اجتماعی و امنیت انتظامی، تهران، نشر جامعه‌شناسان.
۱۹. فکور، علی (۱۳۷۸). «قانون؛ قانون‌گرایی و گروه‌های اجتماعی»، نشریه فرهنگ عمومی، ش ۲۰.
۲۰. فیروزجائیان، علی اصغر (۱۳۸۹). «قانون‌گرایی (تحلیلی از منظر نظریه عدالت رویه‌ای)»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال یازدهم، ش ۴۲.
۲۱. فیروزجائیان، علی اصغر و سیدضیا هاشمی (۱۳۹۱). «قانون‌گرایی به مثابه انومی اجتماعی»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات امنیت اجتماعی، سال اول، ش ۱.
۲۲. کاظمی پور ثابت، شهلا، حسین رضایی و حدیثه رضانی فر (۱۳۹۴). «سنجش نگرش جامعه‌میزبان به گسترش آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری در شهر همدان»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره هشتم، ش ۱.
۲۳. کلانتری، صمد، رسول ربانی و کامران صداقت (۱۳۸۴). «ارتباط فقر با قانون‌گرایی و شکل‌گیری آسیب اجتماعی»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال پنجم، ش ۱۸.
۲۴. کوهی، کمال، سعید تمنا، جواد حسن پور و عبدالهادی میرزایی (۱۳۹۳). «تبیین جامعه‌شناختی قانون‌گرایی رانندگان وسایل نقلیه سبک»، فصلنامه مطالعات پژوهشی راهور، سال سوم، ش ۱۰.
۲۵. ماهروی، ابوالحسن (۱۳۸۱). «حقوق و تکالیف شهروندی و قانون‌گرایی شهروندان»، نشریه عدالت، دوره دوم، ش ۳.
۲۶. محسنی، رضاعلی (۱۳۸۸). «رابطه قانون‌گرایی با کاهش جرائم»، ماهنامه د/درسی، سال نهم، ش ۵۱.
۲۷. مختاری، مریم، مریم قهرمانی و حسین قدرتی (۱۳۹۱). «عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان قانون‌گرایی در روابط اجتماعی (مورد مطالعه افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در شهر شیراز)»، فصلنامه دانش انتظامی، سال چهاردهم، ش ۲.
۲۸. مظفری زاده، سجاد (۱۳۹۱). ترمینولوژی جرم‌شناسی، تهران، بهینه فراگیر.
۲۹. میرزایی، ابراهیم، یعقوب احمدی، احمد بخارایی و هوشنگ ناییبی (۱۳۹۶). «قانون‌گرایی و پیوندهای اجتماعی (مطالعه موردی: شهر اهواز)»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، ش ۳.

۳۰. میرفردی، اصغر و فروغ فرجی (۱۳۹۴). «بررسی میزان گرایش به قانون‌گریزی و رابطه آن با میزان مشارکت اجتماعی و میزان کنترل اجتماعی در شهر یاسوج»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیست و هفتم، شماره پیاپی (۶۲)، ش ۲.

۳۱. نیازی، محسن و طاها عشایری (۱۳۹۴). *نزاع دسته‌جمعی در جوامع عشایری ایران*، تهران، سخنوران.

۳۲. نیازی، محسن، محمد نصرآبادی کارکنان و طاها عشایری (۱۳۹۵). *آسیب‌شناسی اجتماعی*، تهران، نشر سخنوران.

33. Banfield, Edward. C. (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*, Glencoe, IL, The Free Pres.

34. Crossman, A. (2013). "Sociological Theories", available at <http://sociology.about.com/od/Sociology101/tp/Major-Sociological-Frameworks>, No. 41.

35. Gad, Barzilai (2003). *Communities and Law, Politics and Cultures of Legal Identities*, The University of Michigan Press, Harvard University Press.

36. Hechter, M. and C. Horne (2001). *Theories of Social Order*, Stanford University Press.

37. Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency, Berkeley and Los Angeles*, University of California Press.

38. Olson, Mancur (1965). *The Logic of Collective Action*, Cambridge, Mass, Harvard University Press.

39. Stewart and Burgess (1996). "Collins Dictionary of Law", *Harper Collins Publishers*, No. 49.

40. Zaleski, Pawel (2008). Tocqueville on Civilian Society. A Romantic Vision of the Dichotomic Structure of Social Reality, *jstor Journal*, Vol. 50, No. 78.